

Охріменко М. А.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО ЗУМОВЛЕНИХ ЕМОТИВІВ У МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (на матеріалі фразеологічних систем сучасних перської і української мов)

Пропоновану статтю присвячено аналізу функціонування національно зумовлених емотивних фразеологічних одиниць сучасних перської і української мов. Під емотивними фразеологічними одиницями маємо на увазі такі одиниці, у семантичній структурі яких є емоційна складова у вигляді семантичної ознаки, завдяки чому така емотивна одиниця адекватно вживається усіма носіями мови для вираження емоційного ставлення.

Доведено, що в іранській та українській культурах у вираженні емоцій спостерігаються як універсальні, так і специфічні для двох культур типи реакцій, що вербалізуються фразеологічними одиницями. Досліджувані одиниці в перській і українській мовах виявляють високий ступінь близькості, проте не збігаються повністю, оскільки дійсність віддзеркалюється у двох мовах неоднаково. Це зумовлено різним способом життя народів, характером їхнього мислення, культурними надбаннями перської і української націй і сприйняттям реальності. Перська і українська мови представляють різні культури і постають як далекоспоріднені мови з точки зору культури і лінгвістики. Аналіз емоційних складових дає інформацію про особливості емоційності представників різних культур. Нерідко неможливо встановити однозначні відповідності між вербалізаціями різних емоцій. Такий розгляд мов у контексті культури підтверджує думку про те, що перекладачеві доведеться вдаватися до різних засобів для передачі емотивних фразеологічних одиниць.

Під час дослідження було з'ясовано, що зміст фразеологічних одиниць дозволяє носіям мови використовувати фразеологізми не лише для передачі думки, але й для вираження емоційного ставлення. У результаті аналізу було визначено, що при сприйнятті іноземного тексту мовою оригіналу можуть виникати мовні лакуни, що пов'язано з недостатнім рівнем володіння іноземною мовою або відсутністю знань про ті чи ті реалії. Іноді такі труднощі пов'язані з відсутністю певних слів в перській чи українській мовах.

У пропонованому дослідженні емотивні фразеологічні одиниці перської і української мов розглядаються, з одного боку, у ракурсі специфіки емоції, яку вони позначають, з іншого, – на рівні національно-культурного компонента, що в них міститься. Аналіз функціонування фразеологічних свідчить про високу частотність використання представниками перської й української лінгвокультур фразеологічних одиниць навіть у звичайній рутинній комунікації.

Ключові слова: емоції людини, перська мова, українська мова, фразеологічна одиниця, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Емоції – це одна з форм віддзеркалення дійсності та її пізнання. Існують різні типи емоцій: емоції тіла, емоції, що створюються розумом та емоції духу. Емоції духу мають величезний вплив на емоції тіла.

У різних культурах у вираженні емоцій зустрічаються універсальні й специфічні для окремих культур типи реакцій. Відносини між людьми обов'язкові для всіх членів культури, тому емоції, які спрямовані на оточуючих, піддаються впливу культури.

Емоції – це особливий клас психологічних станів у взаємовідносинах з оточуючим світу. Щоб виявити та з'ясувати етнопсихологічні прояви

емоцій, потрібно звернути увагу на етнокультурні особливості людей, що спілкуються різними мовами. Крім цього велике значення мають вірування, традиції та поведінка людей різних національностей.

Категорія емотивності втілює у собі функцію впливу мови. Вербальні і невербальні емоційні реакції найбільш чутливі до емоційних стимулів, у ролі яких можуть виступати емотиви – спеціальні емоційно забарвлені, експресивні засоби мови [1]. Як слушно зазначає у своїй монографії відомий український дослідник перської мови О. Ч. Кшановський, мова – це інструмент, який використовує людина. Інакше кажучи, в центрі дослідження

повинен бути носій мови, прив'язаний до певного місця проживання, певної соціальної групи, культурної спільноти. Це пов'язано з принциповою тенденцією сучасного наукового знання до антропоцентричності [5, с. 11].

У нашому дослідженні для позначення фразеологічних засобів мови, за допомогою яких вербалізується будь-яка емоція, ми застосовуємо термін "емотивні фразеологічні одиниці". Корпус фразеологічних одиниць, які стали матеріалом пропонованого дослідження представлено у персько-українському словнику емотивної фразеології [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як і лексика, фразеологія має потужні засоби мовленнєвої виразності. У перській мові різні аспекти фразеології розглядалися вітчизняними [6; 11] та закордонними дослідниками [3; 10]. Українська фразеологія загалом і емотивна фразеологія зокрема неодноразово ставали об'єктом дослідження у вітчизняній лінгвістиці [2; 7].

Останнім часом проводиться велика кількість досліджень мовної картини світу у носіїв конкретної мови [4; 9]. Мова як складова частина культури віддзеркалює риси національної ментальності. Культура співвідноситься зі світом через концепт простору. Кожна мова має особливу картину світу і мовна особистість організовує зміст власного висловлення відповідно до цієї картини. Поняття мовної картини світу будується на вивченні уявлень людини про світ. У свідомості носіїв мови виникає певна мовна картина світу крізь призму якої людини сприймає світ.

Термін «картина світу» – це більшою мірою метафора. Специфічні особливості національної мови створюють для носіїв цієї мови специфічне забарвлення світу, зумовлене національною значущістю предметів, явищ, процесів, образу життя і національної культури народу.

Поняття мовної картини світу пов'язане з поняттями «народ», «етнос», «нація» і з розумінням національного характеру особистості. Велике значення мають поняття етнічної і національної культури. Етнічна (народна) культура – це найбільш давній прошарок національної культури, який охоплює в основному сферу побуту, звичаї, особливості одягу, фольклору тощо.

Постановка завдання. Основне завдання пропонованої статті – проаналізувати функціонування національно зумовлених емотивів у фразеологічних системах сучасних перської і української мов.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у кожного народу є свої етнічні символи, характерні жанри народної творчості. Національна

культура – це сукупність символів, вірувань, переконань, цінностей, норм і зразків поведінки, які характеризують духовне життя людини в певній країні. Під національним характером маємо на увазі стереотипний набір якостей, що приписуються певному народу.

Так, іранський гарячий темперамент, українська мужність – це стереотипні уявлення про цілий народ. Але крім цього будь-яке стійке словосполучення, що складається з декількох слів, наприклад, перс.: *یگنج سورخ لشم* (про дратівливу, скандальну людину) – як *бойовий півень*; укр.: як (мов, ніби) *вичавлений лимон* можуть вважатися мовним стереотипом. Уживання таких стереотипів полегшує та спрощує спілкування між людьми. Спеціалісти з етнічної психології відмічають, що нації, які знаходяться на високому рівні економічного розвитку, підкреслюють в собі такі якості як розум, працьовитість, схильність до підприємницької діяльності, а нації з більш відсталою економікою, підкреслюють в собі такі якості як доброта, веселість. Отже стереотип – це певний фрагмент концептуальної картини світу, стійке культурно-національне уявлення.

Одним з пріоритетних завдань лінгвістики емоцій стає вивчення емоційної картини світу, основним визначним фрагментом якої є емоції людини. Дослідження емотивів має важливе значення для пізнання людини, оскільки на сьогодні характерним стає комплексний підхід до дослідження емоцій, зокрема на матеріалі декількох лінгвокультур. Психологи і лінгвісти зосереджені перш за все на дослідженні функціонування емоцій в житті, діяльності та мовленні людини.

Емоційні вираження, як правило, однакові для людей всього світу, безвідносно до мови, культури чи рівня освіти. Вони можуть мати різний емоційний настрій, але мати одне й те саме значення в найрізноманітніших, навіть найвіддаленіших мовах світу. Наприклад, можна зрозуміти емоції за допомогою міміки та інтонації.

Одним з найяскравіших мовних засобів вираження емоцій є фразеологічні одиниці, або так звана емотивна фразеологія. Категоріальними ознаками фразеологічної одиниці, зокрема й емотивної фразеологічної одиниці, є такі: стійкість, відтворюваність, непроникність, нарізнооформленість, семантична цілісність, експресивність тощо. Тим не менш фразеологізми – це засоби вторинної номінації, які постають як прагматично зумовлені одиниці, наприклад, перс.: *ناج ننتفرگ ذات* – *ожити, зрадити, підбатьоритися*; укр.: *не чути (не відчувати) землі*

під собою (під ногами), бути не в собі від радості.

У нашій розвідці матеріал дослідження становлять фразеологічні одиниці на позначення емоцій в сучасній перській та українській мовах. Емотивні фразеологізми номінують позитивні, наприклад, *داتفا ی ان شور هب شمش چ* (букв.: "його очі засвітилися") – у нього з'явилася радісна надія на успіх, і української мови: *очі засвітили (заіскрили, засвітилися), сьяти від радості*; негативні, наприклад, *بی دماغ بودن* (букв.: "бути без носа") – *бути не в дусі, перебувати в апатії*, *ب درد* (букв.: "мати біль, від якого немає ліків") – *мати безвихідне горе*, *بینیش به دیوار خورد* – *він повісив носа, впав у відчай*; укр.: *вішати (хнюпити, опускати) носа, з каменем на душі (в грудях), вити вовком (звіром)*; нейтральні, наприклад, перс.: *دش صرق شد* (букв.: "серце стало твердим, стійким") – *він заспокоївся*; укр.: *душа стала на місце* та біполярні емоції, наприклад, перс.: *ندی یخ تشگنا*; *ندی زگ نادند هب تشگنا* – *дивуватися, вражатися чим-небудь*; укр.: *дивуватися*. У таких фразеологічних одиницях накопичуються і віддзеркалюються факти і явища культури народу носіїв перської і української мов, наприклад, перс.: *دیوگ ی م شا هچب هب دکسوس دلاخ* – *каже чорна комашка своїм діткам: "Які в вас ніжні білі ручки й ніжки!"*; укр.: *Грак зве свого малюка "біленьким", а їжак – "гладеньким"*

У фразеологічних одиницях яскраво представлено своєрідність побуту життя, історії та культури народу. Фразеологізми фіксують, зберігають і передають інформацію про рівень розвитку матеріальної і духовної культури народу, про його життя у минулому і в сьогоденні, про розвиток суспільства в цілому. Як приклад наведемо ідіоетнічні фразеологічні одиниці на позначення емоції задоволення. Фразеологічна вербалізація емоції задоволення і в перського, і в українського народів пов'язана із відчуттям чогось солодкого або приємного на смак, наприклад, перс.: *رد دنق* або *رد دنق* (іот) *دوش ی م بآ شد (یوت)* *دنا هدرک بآ شد (یوت)* (букв.: "тане ніби цукор, розтопили цукор у його серці") – *тане від задоволення*, *شنان* (букв.: "його хліб в олії; його хліб впав в олію") – *він живе у достатку, задоволенні*; укр.: *як вареник у маслі (у сметані) жити; як мусі в меду*.

У мові кожного народу можна знайти стійкі вирази, що передають національний колорит мови, які містять згустки інформації про життя народу, в яких закріплено історичний досвід, наприклад, перс.: *دوخ ی ورب گس تسوپ* (іс) –

(ندی شک) (букв.: "натягувати на себе шкіру собаки") – поводити себе безсоромно, нахабно, *ردتسا هتفر اچک هبرگ ی ای ح*, *تسا زاب ی زی رد* – *прик. Горщик із їжею залишили відкритим, але є ж сором в кішки, двері в мечеть залишили відкритими, але є ж сором в собаки*, якщо до людини поставляється із довірою і нададуть їй свободу дій, вона не повинна зловживати довірою і мати сором; укр.: *як (мов, ніби) пес після макогона, як собака в човні сидіти*.

Фразеологічні одиниці, зумовлені національною специфікою, як правило, мають особливості, які пов'язані з перекладом, наприклад, *ام رفن دص* – *прик. Їх же було двоє, а нас усього сотня!*, кажуть іронічно про боягузтво великої кількості людей перед незначною кількістю порушників. Із байки: сто кашанців поскаржилися правителю на те, що два розбійника пограбували їх караван. Правитель здивувався, як це вони не могли впоратися з двома розбійниками, на що кашанці заперечили: "Їх же було двоє, а нас усього сто". Незважаючи на культурно-національний колорит цієї паремії, нам вдалося підібрати відповідник в українській мові, в якому, на нашу думку, віддзеркалюється семантика, наведеного вище фразеологізму: *прик. Ви утрьох, та злякались вовка, а ми усєми (семеро), та тікали від сови*.

Фразеологічні картини світу перського і українського народів мають як загальнонародські характеристики, наприклад, перс.: *دش لشم شد* (букв.: "серце кипить, як часник в оцті") – *усередині все кипить від хвилювання; він дуже схвилюваний*; укр.: *все кипить всередині, на серці кипить, кипить (закипає) душа (серце)*, так і яскраво виражені специфічні особливості, наприклад, *رسپ* (букв.: "арбоді аз і аз") – *прик. Я народила сина для гульвіс, доньку – для чоловіка, сама залишилась і прошу милостиню* – скарга матері на неухажливість дітей. Таких фразеологізмів не було зафіксовано в українській мові. Національно-культурним колоритом, а також цікавою конотацією вирізняються такі фразеологічні одиниці української мови: *прик. Якби у мене було шионо та сіль, то я б зварив кашу, та жаль, що нема сала*, *прик. Їв би борщ, та, шкода, вчора вдома пообідав*. У поясненні культурного аспекту таких фразеологізмів найбільшу роль відіграє денотативний аспект. У своєму лексичному складі зазначені фразеологізми містять компоненти-глютоніми – указівку на сферу матеріальної

культури – *каша, сало, борщ*. Це образно-емотивні фразеологізми, у значенні яких надзвичайно важливим є образна основа.

Емотивна лакунарність у фразеології детермінується процесом сприйняття. Залежно від ситуації спілкування її учасників, ступінь лакуарності іншомовного тексту виявляється як непостійна складова. У випадку сприйняття тексту мовою оригіналу у реципієнтів крім власне культурологічних, можуть виникати і мовні лакуни, які пов'язані з недостатнім рівнем володіння мовою, або нестачею фонових знань. Звернімо увагу на такий приклад емотивного фразеологізму в перській мові: *رَدِ اَرِ سِکِ رَدِ اَرِ* (نَدِنِ اَزِ اَوْس) (букв.: "вирити з могили або спалити прах батька когось"; відповідно до законів зороастризму заборонено турбувати прах небіжчиків або спалювати померлих: зороастрійці дуже поважали вогонь, щоб використовувати його для знищення плоті. У давнину померлих залишали на оголеному гірському схилі чи пустельному каменистому місці. Починаючи з часів середньовіччя, померлих розміщали в спеціальних вежах (так звані "вежі мовчання"). Стерв'ятники, сонце, вітер робили свою справу. Чисті кістки збирали й заривали в землю). Якщо не розуміти або не знати таких історичних нюансів, то переклад і розуміння такої фразеологічної одиниці може викликати певні труднощі. Значення цього фразеологізму: *злісно сваритися*. Так само натрапляємо на національно марковані одиниці української мови: *байдуже ракові, в якому горщику його зварять; що хрін, що гірчиця – невелика різниця; аби кінь добрий на пашу, а до роботи байдуже; чи Іван, чи Петро, то мені все одно*. Такі фразеологізми з маркованими реаліями (назви предметів побуту, страв, напоїв, власних імен тощо) віддзеркалюють у своїй семантиці емоцію байдужості.

Підсумовуючи усе вище зазначене, можемо констатувати, що віддзеркалення мови у світі – це колективна творчість народу, що розмовляє цією мовою. Кожне нове покоління отримує разом із мовою повний комплект культури, в якому вже закладено риси національного характеру, світоглядання, моралі тощо.

Висновки і пропозиції. Емоції – це важливий компонент, що супроводжує діяльність людини. За допомогою емоцій ми висловлюємо своє ставлення до оточуючого світу, до людей тощо. Останнім часом лінгвістика звертає велику увагу на емоційну область, зокрема на вивчення емоційно експресивних засобів мови. Проблема адекватної передачі емоційної складової лексичних одиниць, зокрема фразеологізмів, що формують простір іншомовного тексту, є значущою для міжкультурного спілкування. Пошуки шляхів заповнення емотивних лакун актуальні як для теорії мовленнєвої діяльності загалом, так і для процесу теорії і практики перекладу.

Емотивні фразеологічні одиниці зумовлені національною специфікою і пов'язані з проблемою перекладу. Перська і українська мови, незважаючи на далеку спорідненість, мають як подібності так і відмінності у вербалізації емоцій. Фразеологічні картини світу іранського і українського народів мають як загальнолюдські характеристики, так і яскраво виражені специфічні особливості.

Фразеологія має багаті засоби мовленнєвої виразності, надає мовленню особливої експресії й неповторного національного колориту. Національна специфіка фразеологічних одиниць найбільш яскраво виявляється при співставленні різних мов. Вона зумовлена природними і культурними реаліями, що притаманні життю іранського і українського народів. Культурна специфіка фразеологічних одиниць виявляється її співвіднесенням з елементом матеріальної чи духовної культури цієї спільноти, її історії, вірувань, звичаїв, а також природно-географічних особливостей ареалу, де проживає народ.

При сприйнятті іншомовного тексту мовою оригіналу можуть виникати мовні лакуни, що пов'язано з недостатнім рівнем володіння іноземною мовою або відсутністю знань про ті чи ті реалії. Іноді такі труднощі пов'язані з відсутністю певних слів в перській чи українській мовах.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі фразеологічних одиниць на позначення праксичних та пугнічних емоцій, розширюючи отримані результати визначенням ідіотетичних особливостей таких одиниць.

Список літератури:

1. Бублейник Л. В. Емоційна лексика в зіставному аспекті (східнослов'янські паралелі) Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук. конф., 16–17 вер. 2011 р. / МОНмолодьспорт України ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса : Астропринт, 2011. С. 51–57.
2. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови): монографія. Київ: ВЦ КДЛУ, 2000. 256 с.
3. Голева Г. С. Фразеология современного персидского языка. Москва: Муравей, 2006. 224 с.

4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
5. Кшановський О. Ч. Перська мова у функціонально-типологічному висвітленні К. : ВД Дмитра Бураго, 2011. 424 с.
6. Мазепова О. В. Роль соматизмів у мовній концептуалізації внутрішнього світу людини (на матеріалі перської мови). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. № 46(2). С. 438–450.
7. Мізін К. І. Принципи зіставлення фразеологічних систем. *Проблеми зіставної семантики*. Київ : ВЦ КНЛУ, 2011. Вип. 10, ч. 2. С. 89–95.
8. Охріменко М. А. Персько-український словник емотивної фразеології. Луцьк : ДП «Волинські старожитності», 2011. 316 с.
9. Язвінська Л. Концептуальні картини світу як відображення менталітету нації. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2010. № 29. С. 396–400.
10. Shaki M. Principles of Persian Bound Phraseology. Prague: Oriental Institute, 1967. 118 p.
11. Sorokin S., Dalida A. The Verbalization of Human Emotional Conditions by Means of Persian Phraseological Units with the Somatic Component «Eye». *Східний світ*. 2021. № 4. С. 103–114.

Okhrimenko M. A. FUNCTIONING OF NATIONALLY ORIENTED EMOTIVE UNITES IN LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD (based on the material of phraseological systems of modern Persian and Ukrainian languages)

The proposed article is devoted to the analysis of the functioning of nationally conditioned emotional phraseological units of modern Persian and Ukrainian languages. When dealing with emotional phraseological units we imply the units in the semantic structure which combine emotional component in the form of a semantic feature to ensure such emotional unit an adequate usage by all native speakers to express emotional attitude. It has been proved that in Iranian and Ukrainian cultures in terms of the expression of emotions there can be distinguished universal as well as specific for the two cultures types of reactions that are verbalized by phraseological units. The studied units in the Persian and Ukrainian languages evidenciate a high degree of similarity, even though they do not completely coincide, since reality finds its reflection in the two languages differently. This is due to the fact that different people lead a different way of life, the nature of their thinking differs as well, and finally the cultural heritage of the Persian and Ukrainian nation and the perception of reality. Being the representatives of different cultures, Persian and Ukrainian languages appear as distant languages in terms of culture and linguistics. Analysis of emotional components provides us with information regarding the features of emotionality of different cultures. It is often impossible to establish unambiguous correspondencies between the verbalizations of different emotions. Such consideration of languages in the context of culture confirms the idea that the translator will have nothing to do but to resort to various means to convey emotional verbalization of emotional phraseological units.

In the course of the study, it was specified that the content of phraseological units enables native speakers to use phraseological units not only just to convey thoughts, but also to express an emotional attitude. As a result of the analysis, it was determined that when perceiving a foreign language in the original language, there might be language gaps due to insufficient knowledge of a foreign language or lack of knowledge about certain realities. Sometimes such difficulties arise owing to the lack of certain words in Persian or Ukrainian.

In the proposed study, the emotive phraseological units of the Persian and Ukrainian languages, on the one hand, are considered from the perspective of the specificity of the emotion they denote, but on the other hand, at the level of the national-cultural component which they comprise. The analysis of the functioning of phraseological units indicates a high frequency of use of phraseological units by representatives of Persian and Ukrainian linguistic cultures, even in an ordinary routine communication.

Key words: Human Emotions, Persian Language, Ukrainian Language, Phraseological Unit, Language Picture of The World.